

A műballada a német költészetben.

*

Első füzet.

- I. A ballada.
- II. Bürger előtti ballada-költészet.

*

Írta:

Fejes Áron,

főgymn. tanár.

Székely-Üdvarhely

1899.

A műballada a német költészetben.

*

Első füzet.

- I. A ballada.
- II. Bürger előtti ballada-költészet.

*

Írta:

Fejes Áron,

főgymn. tanár.

I.

A ballada.

„Die Elemente sind hier wie in
einem Urei beisammen.“
Goethe.

Alig van költői műfaj, mely tartalmi és alaki változatosság, erkölcsi és értelmi hatás tekintetében nevezetesebb helyet foglalhatna el a költészet körében, mint a ballada, mely történeti fejlődésében mintegy nyomon kíséri a népek, nemzetek életét s jellemző képeket tár föl nemcsak a történelem, hanem a monda és rege világából is és a mely a mai kor gondolkodásának s érzületének a kifejezésére is rendkívül alkalmas. E költői mű műfaji sajátossága, az abban található költői elemeknek sajátzerű vegyülete, tárgy és tartalom, eszme és érzelem, forma és nyelv tekintetében való rendkívüli gazdagsága s kiválósága elég ok arra, hogy nemcsak a hivatásos költőknek, hanem a műértő s szépen gyönyörködni tudó nagyközönségnek is a figyelmét s szeretetét megnyerje s hogy az iskolai életben is, mint az erkölcsi s aesthetikai nevelésnek fontos tényezője szerepeljen.

E műfaj sokoldalúsága ösztönzött engem is arra, hogy a balladát tegyem jelenleg vizsgálódásom tárgyává s arra törekedjem, hogy — tanuló ifjúságunkra való tekintettel — a német műballada történeti fejlődését főbb képviselőiben — különösen Bürger, Schiller, Goethe és Uhland ballada-költészetének az ismertetésével — felmutassam s hogy bevezetésül röviden e műfaj elméletével is foglalkozzam.

*

Alig van széptani kérdés, melyről a tudósok többet vitakoztak volna, mint a ballada kérdése, mely a románcz kérdésével a legszorosabb összefüggésben áll. Románczot és balladát rendszeren együtt tárgyalják; egyiknek a tárgyalása szükségképen feltételezi a másik tárgyalását; a jellemző sajátságok megállapításánál

mindkettőre tekintettel kell lenni. A költők is egyes költeményeik elnevezésénél a ballada és románcz fogalmát — minden indokolás nélkül — fölvaltva, néha pedig együttesen használják.¹ A kérdés megoldásának a nehézségét az képezi, hogy itt olyan költői műfajjal van dolgunk, a melyben a költészet három eleme: az epikai, lyrai és drámai — mint valamely embryóban, őspetében — együtt, vegyesen fordul elő és hogy a balladában olyan sajátosságokkal találkozunk, melyek az epikai, lyrai és drámai költészet hatáiraival érintkeznek. Innen lehet azt kimagyarázni, hogy az aesthetikusok, kik vizsgálódásaikkal a kérdés tisztázását nagymértékben elősegítették, nem egyszer ellenkező eredményre jutottak s hogy a balladát és románczot majd az egyik, majd a másik költői műfaj keretében tárgyalják. Némelyik a tartalmi s alaki, másik a stíli és hangulatbeli különbséget emeli ki; egyik azt hangsúlyozza, hogy a balladában a lyrai, a románczban az epikai elem uralkodik; hogy amaz inkább beszéltet, ez pedig inkább elbeszél; hogy a balladában a cselekvény, a románczban a jellem a fő, »amaz plastikus, ez pedig festői;« némelyek pedig a különbséggel nem törődnek s a két költői műfajt egynek veszik.

Álláspontunk e kérdésben az, hogy a ballada és románcz között különbséget tenni nem kell, mert az, a mit a déli népeknél románcznak neveznek, nem egyéb, mint az északi népeknél található ballada; úgy, hogy a ballada: északi románcz, a románcz pedig: déli ballada. Mindkettő epikai dal s mindkettőben epikai, lyrai, drámai elemekkel találkozunk. Az a különbség, mit némelyek a két költői műfaj között felállítottak, a déli és északi népek faji, nemzeti sajátosságában rejlő különbségre vihető vissza; ez alapon azonban műfaji megkülönböztetéseket tenni nem lehet. Különben is költői műfajok tárgyalásában s vizsgálatában nem kell szőrszálhasogatásig menő megkülönböztetésekre törekedni;

¹ *Bürger* Boiehoz intézett levelében ezt írja: »Ich habe eine herrliche *Romanzen*-Geschichte aus einer uralten *Ballade* aufgestört« . . . továbbá »hier empfangen Sie eine *Romanze* oder, wenn Sie lieber wollen, eine *Ballade*.« *Schiller* is némely költeményeit románcznak és balladának is nevezi. *Goethe* és *Uhland* egyes költeményeiket külön néven nem említik, hanem egyszerűen »balladák és románczok« neve alatt csoportosítják, néha pedig csak a ballada elnevezést alkalmazzák.

elég, ha az illető műfajt határozottan körvonalozzuk s annak jellemző sajátosságait igyekezzünk megállapítani s rámutathatunk arra az alapra, mely a költői művek beosztására nézve a helyes irányt megadja. A ballada tárgyalásában is ez az elv kell, hogy irányadó legyen.

Mielőtt a ballada lényegének a fejtegetésére szorítkoznám, jónak látom a *románcz és ballada elnevezés eredetét s e költői műfajra vonatkozó néhány jellemzőbb elméletet* röviden ismertetni.

*

A *románcz* elnevezés *roman* szótól származik. E szóval már a népvándorlás idején azokat a nyelveket jelölték, melyek a frank, kelta és góth nyelvek befolyása alatt a latin vagy római nyelvből keletkeztek, így az olasz, francia, portugál, spanyol és rhät nyelveket. Ez elnevezéssel azonban leginkább a spanyol népnyelvet illették, melyet a góth és arab udvari nyelvvel szemben *lingua romanza-nak* neveztek.¹ *Romance* vagy *romanzo* alatt pedig általában a lingua romanza-n hangzó dalokat, szűkebb értelemben pedig a nép nyelvén készült kisebb elbeszélő költeményt, epikai dalt értettek, a melynek nemcsak nyelve, de tartalma és hangja is népies volt. A spanyol románczok a középkori lovagvilágot mutatják be; a lovagok vitézségéről, ábrándos szerelméről s kalandjairól énekelnek; azokból a hősiek csatákból, melyeket a spanyolok a mórok és arabok ellen, mint politikai és vallási ellenfelökkel szemben folytattak, őriztek meg jellemző képeket. A csatákban kitűnt hősookról, a nemzeti ügy harcosairól énekelnek a költők; azokról a vitézekről, kik a keresztet igyekeznek a félholddal szemben diadalra juttatni, szájról-szájra jár a dal s egyik-másik hősről egész románczkör keletkezik. A legkiválóbb hős Rodrigo Díaz, a vivari gróf², ki a spanyol lovagi szellemnek s a keresztény hősieségnek valódi mintaképe, ki a nemzeti ideális törekvések megismerésítője, kit a spanyolok Campeador (a harc hőse), a mórok pedig Cid (úr) vagy Cid el battal (a csata hőse)-

¹ A spanyol nyelv neve ma is *romance castellano*, azaz castiljai szójárás; *en buen romance* annyit mint: jól spanyolul, spanyolosan mondva.

² *Rodrigo* Díaz született 1040 körül; hőstettei I. Ferdinand és VI. Alfons uralkodása idejére esnek; meghalt 1099-ben.

nak neveztek. Ezen kívül Roderik királyról, Nagy Károlyról s köréről, Alarcos grófról, Julian grófról, Lara infansról s másokról is énekeltek, kiknek története a nemzet történetével kapcsolatos. Granada fényes és dicső multjának aláhanyatlásával a spanyol románcz-költészet is más irányt vesz; a harcok és győzelmek rajzolásának a helyét a békés lovagi és pásztorélet rajza foglalja el.

A *ballada* szó keletkezését az olasz *ballata* és a kelta *gwaelawd* (olv.: valad) szóval hozzák kapcsolatba. Az olasz *ballata* a tánczolást jelentő *ballare* szótól származik s annyit tesz: táncz;¹ a középkorban olyan dalt értettek alatta, melyet táncz alkalmával énekelhettek s a melynek a rhythmusára tánczolni lehetett. Tisztán szerelmi, lyrai jellegű költemény ez, mely rendszeren három, refrain által egybekapcsolt, tetszésszerinti rimelhelyezéssel ellátott versszakból állott. Később, a XII. században, szonett és madrigalszerű költeményt jelentett.² A ballatát nemcsak az olaszoknál, de a többi román népeknél, provenceiaknál, spanyoloknál és francziáknál is megtaláljuk, a hol leginkább a nép vándorlantasai, hegedősei, az u. n. troubadourok és trovatorék művelték, kiknek révén — némelyek szerint — eljuthatott Skócziába s Angliába is, a hol aztán ez elnevezést a tisztán epikai természetű tánczdalra alkalmazták, a melynek a neve addig *lai* vagy *lay* volt. — Az angol *ballada*³ szó eredetét helyesebb a kelta *gwae-lawd*-tól származtatni. E névvel illették az angol szászok, majd a normánok a nép nyelvén keletkezett népies, elbeszélő dalókat. Az olasz ballata s az angol ballada nem vonatkozik ugyanazon költői műfaj jelzésére; a kettő tartalmilag és alakilag egymástól merőben különbözik. Az egyik tisztán dal, a másik elbeszélő dal; az egyik szerelemről énekel közvetlen, lyrai melegséggel, de elegikus, bús hangon; a másik népmondákat, hadi és szerelmi kalandokat, csodás és véres eseményeket, bűnöket és szerencsétlenségeket tár-

¹ *Ballatore*: tánczos, *balleria*: tánczművészet, *ballerino*: tánczmester, *ballerina*: tánczművésznő; az olasz *balla*, a spanyol *bayle* s a franczia *bal*: táncz ugyanezen gyökérszótól származik: *ballet*, *bal* is.

² Lásd: Dengi J. *A ballata* Fővárosi Lapok 1884. 114. sz.

³ Az angol nyelvben *ballad*: közönségest jelent; a *minstrelket*: balladsinger (bánnel-sänger—utczai-énekcs)-eknek nevezték.

gyal; az egyikben »merőben mesterséges műalakkkal,« a másikban »csupa természetességgel« találkozunk.¹

A ballada elméletével a költők közül legalaposabban *Uhland*² foglalkozott, ki a balladát »költői hangvillá«-nak nevezte; fontosságát és jelentőségét abban keresi és találja, hogy benne a költészet három eleme: a lyrai érzés, epikus szemléletesség s drámai cselekvés egyesül, a melyből — mint a költészet ősállapotának költeményéből, — egyfelől a lyra, másfelől az eposz keletkezett, de a melyekben — a fejlődés kezdő fokán — a ballada drámai eleme is megtalálható. Ha nem is tartozik a ballada a költészet legmagasabb alkotásai közé, hiszen eszmegazdagság tekintetében a drámával a versenyt ki nem állhatja, de annak művelését költői szempontból szükségesnek tartja, mert e műfajra más, mint tisztán a »költői mérték«, nem alkalmazható. Ugy tetszik neki, hogy a balladában a költészet legtisztább, leg-sajátosabb csengését, hangját hallja, s szerinte olyan az igazi ballada, mint a drágakő vagy nemes ércz, melyet csak kicsiny darabokban lehet föltalálni. A költői elemeknek együttes megjelenése és együttes hatása szükségképen arra utalják a költőt, hogy a balladában kifejezésre juttatott hangulatot és érzelmet szoros kapcsolatba hozza azzal a képpel, melyet a való vagy költött életből merít s hogy a belső és külső életet egybeolvasztva mutassa be, mert épen ez egybeolvadás az igazi ballada ismertető jele. A kidolgozásban a költőnek a cselekvény, helyzet, szemléltetés lényeges vonásaira kell szorítkoznia, azokra, melyek az érzelem kifejezésére a legalkalmasabbak. Minél kevesebbet fest, minél sejtelmesebb irányu a ballada s a képzeletnek minél szabadabb szárnyalást enged, a hatás is annál nagyobb. A nyelv zengzetessége hangzatos fordulatoknak, refrainszerű ismétlődéseknek, zenei elemeknek az alkalmazása a hatás emelésére szolgálnak. Ballada és románcz között Uhland nem tesz különbséget; a mi különbség köztük van, az nemzeti.

Uhland fejtegetései alapján véve nem sokat különböznek

¹ Lásd *Greguss Ágost: A balladáról.* 6—7. 1. 3-ik kiadás. Budapest, 1886. Franklin-Társulat.

² Lásd *Wilh. Ludwig Holland: Zu Ludwig Uhland's Gedächtniss »Mittheilungen aus seiner akademischen Lehrthätigkeit.«* Leipzig, 1886. '58. 1. és folyt.

Goethe idevonatkozó szellemes megjegyzéseitől. Goethe is a balladában a költészet három elemét egyesítve látja; ¹ az epikai, lyrai s drámai elemek együttessége biztosítja azt a hatást, melyet a ballada szűk keretében rajzolt fenséges költői kép előidézhet. Előadása titokzatos (mysteriös) menetű, nyelvezetében pedig a zenei elem szépsége kellő mértékben kell, hogy érvényesüljön.

A Hegel-féle aesthetika alapján *Echtermayer* ² foglalkozott tüzetesebben a ballada és románcz kérdésével. A kettő közötti különbséget a tartalom szempontjából ismerteti. Mindkettő epikai-lyrai költemény; de míg a ballada az epikai tárgyat a közvetlen népies szemlélet, addig a románcz azt az eszményi tudat szempontjából fogja fel és tárgyalja; az egyikben a végzet, a változhatatlan sors, a másikban a szabad erkölcsiség törvénye uralkodik. A balladában az egyén harcban áll a természeti erővel s a küzdelemben végzettszerűen bukik el; a románczban pedig az ember úgy szerepel, mint magasabb eszmének s erkölcsi törvénynek a képviselője; abban a fő: a tett, itt: az eszme. A ballada a cselekvényt drámai rövidséggel, énekelhető formában adja elő, a románcz pedig az eszme szemléltetésére törekszik; az titokzatos kitaláltató menetű, ez nyíltabb, derültebb; annak hangulata komor, legtöbbször tragikus, emezé szabadabb, vitorább. A német eposz három főfajának megfelelően *Echtermayer* az epikai dalnak három fajtát különbözteti meg: 1. ballada, 2. rege vagy rhapsodia, 3. románcz, a melyek között olyan különbség van, mint a minó a mythikus (Edda), heroikus (Nibelungének) és romantikus (Parcival) eposz között, amely megkülönböztetés azonban visszavihetű ama hagyományos felfogásra, mely az istenek, félistenek és lovagok korára vonatkozik. — Hogy miben áll a ballada lényege s titokzatos előadása, mennyiben felel meg a mythikus eposznak s miért tekinti a rege v. rhapsodia tárgyául a hősi világot, mikor a ballada és románczköltészetben is hősökkel találkozunk? — ezt

¹ *Goethe*: »Es liesse sich an einer Auswahl solcher Gedichte (Balladen) die ganze Poetik gar wohl vortragen, weil hier die Elemente nicht getrennt, sondern wie in einem lebendigen Urei beisammen sind.« *Goethe's Sämmtliche Werke*. Cotta'scher Verlag 1850. I. köt. 371. l.

² Lásd Th. *Echtermayer*: *Unsere Balladen- und Romanzenpoesie*. Auswahl deutscher Gedichte. VII—X, I. Halle 1888,

Echtermayer kellően nem fejt ki s nem is igazolja. Felfogása módjához szó fér s a felosztása sem helyes.

W. Wackernagel¹ a ballada és románcz elnevezést olyan lyrai-epikai költemény jelzésére vonatkoztatja, mely valamely egyszerű cselekményt úgy ad elő, hogy abból nemcsak az esemény külső folyásával, hanem a szereplő személyek belső, lelki állapotával is megismerkedhetünk. A lyrai és epikai elem egymással szorosan összefügg, egymást áthatja, de úgy, hogy az epikai elem mindig tulsúlyban van. A cselekvény elbeszélésében, annak versszakról verszakra való fokozatos haladásában, mely tetőpontját a befejezésben éri el, nyilatkozik meg az epikai elem; a lyrai pedig az eseménnyel okozati összefüggésben álló kedélyállapotnak s hangulatnak a jellemzésében nyer kifejezést. Románcz és ballada között csak névbeli, alaki különbség van. A románcz formája a trochaikus tetrameter, mely legtöbbször szak nélkül, rimtelenül folyik; a balladé pedig az emelkedő rhythmusú négysoros rimes versszak, a melyet rendszeren egy vagy két sorú s versszakonként ismétlődő refrain szokott bezárni.

Mig Wackernagel vizsgálódásaiban a formai különbség feltüntetése mellett a balladát és románczot ugyanazon költői műfajnak tekinti, addig Gottschall² a kettő között éles határvonalat von. Mindkettő epikai-lyrai költemény; a románczban az epikai elem, a balladában pedig a lyrai elem uralkodik. A románcz nem egyéb, mint elbeszélés lyrában, a ballada lyra elbeszélésben. A ballada a cselekvényt hangulattá, a románcz a hangulatot cselekvénnyé emeli; az előbbi röviden vázol, a másik jellemzően színez; az egyiket a rövidség, másikat a részletezés jellemzi. A balladát Gottschall a lyra körében tárgyalja s a daltól kellően nem tudja megkülönböztetni; a románczot az epika körében ismerteti s a költői elbeszéléssel sokszor összetéveszti. Gottschall a jellemző sajátságokat nem találta el s nem egyszer ellenmondásba esik.

A ballada kérdésével újabb időben — részletesen — Holz-

¹ Lásd Wlth. Wackernagel: *Poetik, Rhetorik und Stilistik*. 128—131. l. Herausg. v. L. Siebeler. Halle 1888.

² Lásd Rud. Gottschall: *Poetik, die Dichtkunst u. ihre Technik*. II. Aht. 56—60 l. Breslau 1893.

*hausen*¹ foglalkozott. A ballada és románcz — szerinte — epikai lyrai költemény; mindkettő megragadó eseményt ad elő, a legtöbbször drámai közvetlenséggel, még pedig vagy röviden, aphorisztikusan, komor színezettel, vagy derült hangon s cszményien plastikus alakban; amaz nem egyéb, mint műballada, ez pedig műrománcz. Mindkettőt vissza lehet vinni a költészetnek ama fajára, melyet minden nép költészetében feltalálhatunk, t. i. az epikai népdalra, a mely később a középkori romantikus elemnek a hozzájárulásával a ballada és románcz formájává kristályosodott; mindkettő fejlődésének sajátos jellegét történeti, helyi, s nemzeti okokban kereshetjük. Az élénkebb vérmérsékletű északi nép elbeszélése gyorsabb, szakadozottabb, s innen van az, hogy a balladát inkább a vázlatosság, töredékesség, élénkség, szakgatottság jellemzi s hogy különösen a párbeszédes formát szereti alkalmazni; míg a déli népek nyugodtabb természete épen ellenkező sajátossággal ruházza fel a románczot. Versalak tekintetében is megvan a különbség, a mennyiben a románcz az ereszkedő természetű, trochaikus sorokat szereti, a ballada pedig az emelkedő, jambikus menetűket; az egyik plastikus szerkezetű, a másik festői (pittoresk).

Magyar aesthetikusaink közül a ballada elméletét legrésztetesebben *Greguss Ágost*: »*A balladáról*«² szóló pályanyertes művében tárgyalta. Nagy alaposággal fejtegeti a ballada keletkezését és lényegét s vizsgálódása körébe nemcsak a hazai nép- és műballadákat — s ez utóbbiak között különösen az Aranyéit, — de a külföld e nemű jelesebb termékeit is bevonja s eredményképen azt mondja ki, hogy a balladában a költészet mindhárom ága csodálatosan egyesül: epikai az, mert elbeszél valamit, — lyrai, mert dal, — drámai, mert cselekvényt ad elő. Különben románcz és ballada egy nemű alak, egy műforma; mindkettő eseményt beszél el dalformában. A ballada fragikai hajlamu, titokzatos hangulatu; a románcz derűtebb, vidorabb szellemű. A ro-

¹ Lásd Paul. *Holzhausen*: »*Die Ballade u. Romanze von ihrem ersten Auftreten in der deutschen Kunstdichtung bis zu ihrer Ausbildung durch Bürger.*« (Zeitschrift für deutsche Philologie v. Höpfer-Zacher 1884. XV.)

² Lásd: *Greguss Ágost*: *A balladáról*. 3-ik kiadás Budapest 1886. Franklin-Társulat.

máncz — az esemény fonalát követve — hívebben ragaszkodik az elbeszélés formájához, a ballada pedig a működő személyeket állítja elénk; amaz inkább epikai jellegű, ez pedig drámai menetű. A ballada fogalmát, miután az rendszerint gyászos eseményről énekel, Greguss így határozza meg: tragédia dalban elbeszélve, azaz drámai dal. — Greguss helyes alaphól indul ki, midőn a románczot és balladát epikai dalnak s egynemű alaknak tekinti, de vizsgálódásában — ez alapot figyelmen kívül hagyva — a kettő közötti különbség feltüntetésére törekszik s a ballada fogalmának a megállapításával foglalkozik.

E rövid áttekintésben jelzett megkülönböztetések nem vonatkoznak mindig a dolog lényegére, a mely *Beöthy Zsolt*¹ szerint abban áll, hogy a ballada és románcz olyan »rövid elbeszélő költemény, mely a cselekvényt nem tárgyias felfogással és hangon mondja el, nem az események külső lefolyásának elbeszélését tekintí feladatának, hanem a költőnek és személyének belső világát is feltárja s a drámai beszéltetés formáját is fölhasználja.« Mindkettő epikai-lyrai költemény, epikai dal; a kettő közötti különbségnek okát keletkezésök természetében s az északi és déli népek jelleme sajátságában kell keresni. Mindkettő egy műforma, »az emberi szellemnek ugyanazon alkotása,« csak hogy az egyik »az északi természet kódében,« a másik »a déli nap ragyogó világításában« jelenik meg. Ismeretes dolog, hogy bármely ország földrajzi fekvése, éghajlata s talajának minősége mily nagy befolyással van az ember egyéniségének, testi és lelki sajátságainak a kifejlődésére. Északon, hol a természet zordon, durva és mostoha, hol a nap sugarai a nedves és felhős levegőn csak szórványosan törhetnek át, hol az ember mintegy harczban áll a természet erőivel s a természetnek nagyszerű, de azért félelmet keltő pompája a lelket lebilincselve tartja s a képzelet inkább rémséges, mint jóságos szellemek alakítására készíti, hol az embernek megfeszített erővel s nem egyszer nagy küzdelemmel kell a mindennapi kenyerét biztosítani: ott megfelelően alakul a népek jelleme s ezzel együtt költészete is. Innen van az, hogy az északi románcz, a ballada, komoly s a legtöbbször komor hangulatu. sej-

¹ Lásd: Greguss Á. és Beöthy Zsolt: *Magyar balladák*. IV. kiadás 18. l. Franklin-Társulat kiad. 1895.

te'emes, titokzatos színezetű s eleven, drámai szerkezetű és hogy kiválóan szereti a rejtélyes, kísérteties, tragikus tárgynak a feldolgozását s a természetfölötti, csodás elemnek a szerepeltetését. Ellenben délen, hol a természet nagyszerű pompája, az ég kéklő tisztasága, a tündöklő napnak fényárja, a hegyek és völgyek váltakozó szépsége, a mezők mámoros illata, a tenger bűvös színjátéka gyönyörrel töltik el az ember lelkét, hol a föld buja termékenysége az életet kényelmesebbé teszi s az élet fentartásáért nem kell oly erős küzdelmet folytatni, hol a képzelő tehetség inkább a békés, az emberek iránt jóakaró szellemi lényeket teremt: itt a népek jelleme és költészete is az északitól eltérően alakul. E szerint a déli ballada is, a románcz, derültebb jellemű, részletező természetű, szereti a rajzolást, a színezést, bizonyos világosságra, átlátszóságra törekszik s rendszeren olyan tárgyakat dolgoz fel, melyek az embert inkább kellemesen érintik. A déli és északi népek faji sajátosságára s az ezen alapuló nemzeti hangulatra lehet visszavinni azt az árnyalati különbséget, mely leginkább az epikai dal stíljében nyer kifejezést. *Vischer*,¹ híres aesthetikus szerint is a balladában az északi, a románczban a déli hangulat mutatkozik. E hangulatnak megfelelően a balladában az elbeszélés mozgalmas rejtelmes színezetű, sejtető, jelölő természetű, — a románczban pedig világos, átlátszó; az drámai, ez epikai jellegű; az szereti a párbeszédes alakot, tehát inkább beszéltet, ez pedig inkább a leírást, az elbeszélést. Igen, mert az élénkebb vérmérsékletű ember előadása gyorsabb, szakadozottabb, drámai menetű szokott lenni, a nyugodtabb természetűé pedig tisztább, világosabb, epikaiabb jellegű. Innen van az, hogy az északi románcz — a dolog lényegére szorítkozva — bizonyos rövidsége törekszik, a cselekvényt szakgatott, hézagos előadásával drámai szemléletességgel állítja elénk, a déli balladában pedig bizonyos nyugodtsággal, a cselekvény kevésbé fontos részleteinek a rajzolásával találkozunk. *Heinrich Gusztáv*² szerint is a balladában »a komor hang, sötét színezés, töredékes elbeszélés, drámai alak érvényesül,« a ro-

¹ Lásd: *Vischer: Ästhetik* III. Th. II. Abschn. Stuttgart 1857.

² Lásd *Heinrich Gusztáv: Német balladák és románczok. I. rész. 23. l. Budapest 1886.*

mán czban pedig »derültebb hang, fényes színezés, összefüggő és szélesebb előadás, epikai tárgyalás.« — Mind ezek az eltérő, árnyalati sajátságok azonban a dolog lényegén nem változtatnak, mert úgy a ballada, mint a románcz ugyanazon gyökérnek a hajtása, a költői léleknek ugyanazon megnyilatkozása; mindkettő epikai dal s mindkettő magán viseli annak a földnek színét, a honnan először lettek ismeretessékké. Így a rájuk vonatkozó megkülönböztetéseket is, ha azokat történeti szempontból indokolhatni is, fontosaknak s a költői szép megismerésére lényegeseknek nem tekinthetjük. Épen azért nem is törekszünk arra, hogy a ballada és románcz különbségeit keressük és vizsgáljuk s hogy valamely újabb meghatározás felállítását kísértsük meg, hanem megelégszünk egyszerűen azzal, hogy az epikai dal *általános, jellemző sajátságainak* kiemelésével megjelöljük azt az *irányt*, melyet az idetartozó költemények beosztására helyesnek vélünk.

A balladának is, mint minden költői műfajnak, az *eredetét* a népköltészetben kell keresnünk. A népköltészetben — mint tudjuk — a nép egyénisége nyilatkozik meg; a nép erkölcsi és vallásos felfogása, vágyai, hajlamai, gondolkozása és érzületvilága, természete és naivitása tükröződnek abból vissza. A mi a népet, mint egészet, közvetlenül érinti és érdekli, a mi képzeletét mozgásba hozza, a mi lelkiületére hatással van, azt énekli meg, azt adja szájról-szájra s őrzi meg nemzedékről-nemzedékre. A nép dalát, énekét az alanyiség jellemzi. Még akkor is, a midőn a népköltő valamit elbeszél, lyraiságát meg nem tagadhatja s előadásából bizonyos drámai színezet nem hiányozhatik. Épen e sajátságokban találjuk okát annak, hogy már a legrégibb epikai dalokban, a rhapsodiákban, melyek Wolff szerint a Homér-féle költemények alapját képezték s a mely elméletet Lachmann a Nibelung-énekre is alkalmazott — a három költői elem együtt jelenik meg s együtt alkotnak szerves egészet. Talán épen az ilyen jellegű költői művek lehettek azok a költemények, melyekből egyik-másik költői elemnek a kiválásával s határozottabb alakban való megjelenésével: a lyrai, epikai és drámai költészet állott elő. A műköltészet fejlődésére a népköltészet mindig befolyással volt. A műköltő a népköltészet termékeiben öntudatlanul megnyilatkozó költői szépségeket műve megalkotásánál mindig sikeresen használhatja föl.

A balladaköltőnek is a népköltészethez, az igazi költészet e kiapadhatatlan forrásához, kell fordulnia, a népies balladákat kell, hogy tanulmányozza, annak a szépségeit kell művésziessen s megnemesítve a műballadába bevinnie. És minél gazdagabb az e téren szerzett ismerete s minél kiválóbb költői egyénisége, annál nagyobb lesz költői hatalma és sikere. Arany János, a ballada Shakespeare, Bürger, Schiller és Goethe csak a népköltészet tanulmányozása alapján fejthették ki nagyszerű költői működésüket s alkották meg örökbecsű balladáikat.

A *ballada*¹ — mint mondtam — »kisebb terjedelmű elbeszélő költemény, de nem tiszta elbeszélés«, melynek sajátos jellege éppen abban áll, hogy itt a költői elemek vegyesen fordulnak elő.

Az *epikai* elem a tárgyban nyilvánul. Tárgya pedig nem valamely világtörténeti, nemzeti esemény, hanem az emberi életnek egy-egy olyan emlékeztető eseménye (de nem az események sora), melyet lyrai megindultsággal és drámai szemléletességgel lehet előadni. Az eseményből a költő azt a pillanatot emeli ki, melyben mintegy az egész összecsúcsosodik, a mely legalkalmasabb és legjellemzőbb arra, hogy abból az előzményre és következményre következtetni lehessen. Lessing e pillanatot: fruchtbarer Momentnek nevezte. E jellemzetes pillanatnak feltalálása s helyes megválasztása a költől hatás és siker egyik feltétele. Az eseményt nem kell epikai nyugodtsággal és részletességgel előadni; nem az a fő a balladánál, hogy mi, mikor, hol történik, hanem inkább az, hogy a cselekvény, melyet jelenítve kell bemutatni, miként fejlődik. A cselekmény fő és jellemző mozzanatainak a kiemelésére, a lényegtelen s mellékes vonások mellőzésére kell törekedni. Arany János szerint: »A tényekből s mellékes dolgokból annyit vegyen fel a költő, a mennyi mulhatlanul szükséges az illusztrálásra, a testből annyit, a mennyi a lélek kifejezésére okvetlenül megkívántatik«. Rajzolja a költő a cselekvény kiemelkedő csúcsait, a mellékreszteket bízva képzeletünkre; a mi a rajzból hiányzik, azt képzeletünkkel kiegészítjük.

A *lyrai* elem a tárgy érzelmes voltában s a költő megindult-

¹ Az *epikai dal* jelzésére ezután a *ballada* elnevezést alkalmazom, hiszen a románca sem egyéb, mint szélesebb értelemben vett ballada.

ságában jelentkeznek. A tárgytól áthatott költő érzelmét, hangulatát, lelki világát beleviszi művébe; nem elégszik meg a cselekvés vagy esemény egyszerű elbeszélésével, hanem azt a hatást is felmutatja s kifejezésre juttatja, melyet a költemény tárgya a lelkére tett; örömet s fájdalmát, fölindulását és megdöbbenését, vonzalmát s érdeklődését külsőleg is — közvetlenül vagy személyei által közvetve — kifejezi. Minél inkább meg van a költő indulva, annyiaval vázlatosabban, hézagosabban rajzolja az eseményt s képzeletünket is annál nagyobb mértékben veszi igénybe. Lyriságról tanuskodnak a költeményben előforduló »rejtelmes sóhajtások, titkos célzások«, a gondolat és érzélem refrainszerű ismétlődése, a szereplő személyek lelki állapotának a rajza s az a beszéd, melyet a költő személyeinek ajkára ad, a melylyel a cselekvény indítékait is feltárja.

A *drámai* elem a szerkezetben s az előadásban nyilatkozik meg. A felindult, izgatott állapotban levő költő nem sokat törődik az esemény részleteivel; siet célja felé, s épen azért előadásában csak a főbb dolgokra van figyelemmel; az anyagot drámailag tagolja, a melléket háttérbe szorítja, a főbb részleteket kiemeli, a mi által előadása mozgalmassá, hézagossá, szakgatottá, szóval drámaivá válik. E célra igen alkalmas a párbeszédes vagy beszéltető forma, mely semmi fölöslegest, semmi melléket nem tűr, mely a cselekvés menetét siettet s az előadást elevenné, gyorsá teszi. A szereplő személyek jellemének s a cselekvés indítékának a föltüntetésére is e forma sikeresen alkalmazható.

A három költői elemnek művészies összeolvasztása, az érzélemnek a cselekvéssel való szoros összekapcsolása s olyan költői képnek a megalkotása, mely az összhangot s a hatást biztosíthatja — ez kell, hogy a balladaköltő feladata legyen.

A költői elemek különbözőképen vegyülhetnek. A szerint, a mint a cselekvés, a hangulat vagy a jellemek rajza lép előtérbe, a ballada is inkább epikai, lyrai vagy drámai jellemű lesz. S talán épen ez elemek vegyületének különböző aránya alapján lehetne legsikeresebben nemcsak a műköltők, de a népek epikai dalköltészetét is jellemezni s tárgyalni. Ez volna az az alap, mely szerint az epikai dal körében különböző csoportokat lehetne felállítani s lehetne beszélni epikai, lyrai és drámai balladáról. Így Goethe

epikai dalt általában inkább lyrai, Schilleréi pedig drámai balladák; a déli népek epikai dalköltészete epikai jellemű, az északiaké pedig drámai.

A ballada *tárgyát* meritheti a mythosból, mondából vagy történetből, a multból vagy a jelenből egyaránt. A fődolog az, hogy a költő tárgyat úgy válaszssa meg, hogy abban az idealismus, a nemes, nagyszerű, a szép, igaz költőileg kifejezést nyerhessen, s hogy a tárgyat bizonyos plasticitással s hangulatosan lehessen előadni. Ma már a balladaköltő nemcsak arra van utalva, mint azt régebben hirdették, hogy a mesés, tündéres világot rajzolja, hanem, hogy a mai kor gondolkozásának, érzelmi világának s erkölcsi felfogásának is kifejezést adjon. A költő, tárgyának hatása alatt állva, arra törekedjék, hogy azt a költői képet, melynek feltüntetésére vállalkozik, lehetőleg röviden, hatásosan alkossa meg; e célra az eseményből csak annyit vegyen, a mennyire feltétlenül szüksége van. Rajzoljon a költő vázlatosan, ritkán színesen; jellemezzen néhány vonással élesen; az érzületet olvasssa bele a cselekvésbe, a cselekvést pedig emelje hangulattá; a külsőt kapcsolja szorosan össze a belsővel; mutassa fel a költői képet a való alapján s a valót rajzolja költői színben; — mindezek a hatás emelésére s biztosítására szolgálnak. Minél inkább meg van indulva a költő tárgytól, s e felindultságát minél költőibben tudja kifejezni, a hatás is annál biztosabb, érzelmeinket és képzelő tehetségünket annál inkább fogva tartja.

A ballada *hőse* úgy tűnik föl előttünk, mint valamely drámai hős, ki a belső törvény végzetszerűsége alatt állva — mint tévedő ember — összeütközésbe kerül a fennálló renddel; ez összeütközésből küzdelem támad, a mely rendesen a hős bukásával végződik. A hős egy magasabb eszméért küzd, harcol, s azt akarja diadalra juttatni, ha mindjárt pusztulása árán is. A küzdelem rajzolásában ismertessen meg a költő a hős jellemével; a cselekvény menetét, fejlődését kapcsolja egybe a hős lelki világával s fejlessze a külsőt a belső alapján. A léleknek meg van a maga törvénye; az abban rejlő következetességet és szükségszerűséget ismerje a költő. A lélek törvényére még akkor is tekintettel kell lenni, midőn a hős olyan lelki állapotba jut, hogy kísérteteket lát, rémképeket, szellemeket alkot magának. A látomásokat s csodás

dolgokat is úgy kell feltüntetni, mint a felizgatott képzelet s megbomlott lelki állapot szüleményeit. — A cselekvény fejlődésében összebonyolított szálakat a költő meg kell, hogy oldja s a szereplő személyek felett is igazságot kell, hogy lásson. Az igazságszolgáltatás pedig megnyilatkozhatik: a fenséges győzelmében vagy bukásában, megtorlásban vagy bosszuban, erkölcsi bűnhődésben vagy kiegyenlítő igazságosságban.

A költemény tartalmával szoros összefüggésben van annak *alakja*, s a kettő között az összhang szépsége kell, hogy érvényesüljön. A tartalom adja meg az irányt a költemény belső szerkezetére s külső formájára. A siker fokozására szolgál az, ha a költő az esemény részleteit s a költői elemeket művésziessé tudja egyesíteni, ha a nyelv költői szépségeit ügyesen használja föl s ha a verselésben bizonyos virtuozitást tanusít. Az igazi balladából a drámai gyorsaság, s ezzel együtt a rövidség és csattanósság sem hiányozhatik. A költő, ki tárgyától át van hatva, csak a legszükségesebbek előadására szorítkozik, ugyiszólva csak a vázlattal ismertet meg s a többi képzelőtehetségünkre bizza. — A tartalomnak megfelelő kell hogy legyen a költői nyelv is; ott, a hol erősebben kell színezni s rajzolni, ott erősebb hangon énekel a költő, ellenesetben a nyelv gyöngédebb kifejezéseivel megelégszik. A nyelv fordultatos szépségeit, a tropusokat, figurákat is sikeresen lehet a balladában felhasználni. — Verselés tekintetében is rendkívül változatos a ballada; a népdal legegyszerűbb formája s a legmesterkétebb versalak itt egyaránt alkalmazható. A cselekvény gyors menetének leginkább az emelkedő természetű sorok felelnek meg, de azért a szállókat is alkalmazzák; a sorok lehetnek rimesek vagy rímtelenek, s folyhatnak azok szakban vagy anélkül. A nyelv zenei elemei, a refrain s a párbeszédes forma alkalmazása is a sikert fokozzák, a hatást biztosítják.

*

Ime megkíséreltük néhány vonásban a ballada jellemző sajátosságait feltüntetni, a melyek tájékozást, irányt adhatnak a ballada lényegére vonatkozólag. Határozott szabályokat itt felállítani nem lehet, de nem is szükséges. A költő geniusa majd eltalálja műve megalkotásában a helyes útát, s művét mi is a szerint fogjuk méltányolni.

II.

Bürger előtti ballada-költészet.

A német ballada-költészet keletkezése visszavihető a német irodalom legrégibb korára, a népköltészet ama termékeire, a melyekben ismeretlen szerzők egyes történeti eseményeket, régi mondákat és meséket nemzeties színezettel, epikai nyugodtsággal és tárgyilagossággal, ritkábban eleven gyorsasággal s a drámai forma felhasználásával énekelték meg. Azonban a keresztyénség fölvételével s terjedésével a pogányos vonatkozású epikai dalokat sem a papság, sem a politikai hatóság nem szívesen nézte, hanem mint vallás- és erkölcsrontókat tüzzel-vassal pusztította. Nagy Károly is, hogy politikai célját megvalósíthassa s népét egységes nemzetté, keresztyénné tegye — szigorú rendeleteket bocsát ki azok ellen, kik régi pogány dalokat énekelnek s terjesztenek; a kolostorbelieknek megtiltja, hogy szerelmes dalokat (*winileod*) énekeljenek s másoljanak; a szászokat pedig megrendszabályozza azért, hogy az elhunytak sirjainál u. n. ördögös dalokat (*carmina diabolica*) énekelnek. Ily körülmények között kevés költői emlék maradhatott fenn a népköltészet amaz epikai dalaiból, a miket *Mähre*, *Sage* vagy *Lied*-nek nevezték.

A legrégibb epikai dal a Dietrich-mondával kapcsolatban álló *Hildebrand-dal*,¹ a melyet két fuldai szerzetes jegyzett föl 800 körül. E mű tárgyát Hildebrand és Hadubrand párviadala képezi. Hildebrand a berni L etrével, kinek fegyverhordozója volt, Odoaker elől a hunnok országába, Attila udvarába menekül s részt vesz a

¹ A *Hildebrand-dal* eredetije a *kasseli* könyvtárban található.

A Hildebrand dallal behatóan *Heinrich G.* foglalkozott az Egyetemes Philológiai Közönyben VI. 520 — 535. l.

burgundok s Odoaker ellen viselt diadalmas hadjáratokban. Harminez év eltelte után egy hunn csapatnak az élén visszatér Olaszországba, hol fiával, a vitéz és deli termetű Hadubranddal, találkozik, ki útját állja ismeretlen apjának, amire párbaft kell vivniok. Az apa hiába mondja meg nevét, hiába kecsegteti fiát ajándékokkal, a fiu az apának nem hisz, sőt ámitónak gyávának bélyegzi őt; erre mindketten fegyvert ragadnak s egymásra törnek. Még javában foly a harcz, midőn a költemény menete megszakad. A mű befejező része hiányzik; de sejtjük a költemény hangjából s a rokontárgyú mondákból, hogy a párviadal az ifju leverésével s megölésével végződhetett. E költemény balladai sajátága abban áll, hogy epikai tárgya hangulatosan s drámai módon van előadva. A költő minden hosszabb bevezetés nélkül a tárgyra tér; előadásában a fősúlyt arra helyezi, hogy a szereplő személyek jellemével s a cselekvény indítékaival megismertessen, felhasználva e célra a párbeszédes formát is. Hildebrand a tisztas öregség, Hadubrand a szenvedélyes ifjuságnak a képviselője; amaz beszédében, elhatározásában, tettében megfontolt, körültekintő, okos; ez pedig gyors, harczvágyó, elbizakodott s rövidlátó. Az atya csak akkor határozza el magát a párviadalra, midőn vitézi hirneve, becsülete koczkán forog, midőn fia hetyke viselkedését, kihívó magatartását s éles gúnyolódását tovább nem tűrheti. Az Attila kegyeltje s Theodorik barátja lovagi hirnevéen foltot nem tűrhet, s fájdalommal bár, de kénytelen fiával harczot vívni. Érezzük a tragikus helyzetet, a melybe apa és fia jutottak; részvétünket meg nem tagadhatjuk tőlük; előre látjuk a küzdelem kimenetelét, a gyászos véget. Az apa diadalával egyetlen fiától, boldogságától fosztotta meg magát.¹

¹ A *Hildebrand-dal* küllő alakja a régi germán népeknél általánosan használt u. n. *epikai hosszú sor* (*Epische Langzeile*), amely nyolcz hangsúlyos szótagból áll s a melynek két felét az alliteratio (mássalhangzós vagy kezdő rim) fűzi egybe.

Pld. »Hildebrand és Hadubrand | két sereg között,
 Apa is, fiu is | felölték fegyveröket,
 Harczí mezben készen | kézbe vették kardjokat,
 A hősök ménéken | viadalra menének « (Heinrich.)

Lásd: *Das Hildebrandslied* szövegét Heinrich G.: *Német Balladák és románcok* I. rész 7. lapján II-ik kiadás Franklin-Társulat 1886.

A német költészet további fejlődésében (IX. század óta) bizonyos ellentét fejlődik ki a nép és műköltészet között. A műköltészet idegen hatás alatt a tárgyak művészi feldolgozására törekszik, tudakos színezetű lesz s hatásában is csak bizonyos körökre szorítkozik; a népköltészet termékeiben pedig népies gondolkozással és érzülettel, nemzeti szellemmel és felfogással találkozunk. Ez időbeli epikai népdalokban a hangulatos előadás, drámai gyorsaság s a szív gyöngédebb érzelmeinek a kifejezése nyilatkozik meg. E tekintetben sikerült népballadák: »*Von zwei Königskindern*«¹ és »*Die Macht der Thränen*«.² Mindkettő tárgya olyan, melyet nemcsak a germánok, de más népek költészetében is megtalálunk. Az első a szerelem hatalmát rajzolja egy királyi családból származó s a halálban egyesült ifjú párnak a történetében; a másik pedig azt a népies hitet példázza, hogy a halottakért ejtett könnyek az elhunytak síri álmát s nyugalma megzavarják.

A népies jellegű epikai dalköltészet a műköltészet fejlődésével mindinkább háttérbe szorul s a 16-ik század vége felé már már tűnőfélben van. Csak a 18-ik század derekán fordul a figyelem újra az epikai dalokra, a midőn Gleim 1756-ban kiadja »románcazt.«

*

Gleim³ »románczai«-nak a révén lesz Németországban a románcz név ismeretes,⁴ ki költeményeinek eredetéről a következőket mondja: »Szerzőjük (t. i. Gleim) egy ősrégi francia tankegyetben találta meg a nevet és nemsokára egy francia költőben, Moncrifban, a dolgot is. Erős szenvedélyek ébresztése gyakran árt az emberi társadalomnak. E románczok csak gyöngédeknek fognak felköltöni. Így keletkeztek a románczok, melyek német

¹ Lásd *Heinrich G.* idézett művét 10. l.

² Lásd *Heinrich G.* i. m. 12. l.

³ Joh Wilh. Ludwig *Gleim* szül. 1719-ben Halberstadt közelében (Ermstedtben), megh. 1803-ban mint halberstadti kanonok. Az u. n. »anakreoni iskola« feje volt; nevét »*Preussische Kriegslieder von einem Grenadier*« cz. alatt jelentet hazafias költeményei, a melyekben Nagy Frigyeset magasztalja, tették híressé. Kortársai »*Vater Gleim*«-nak nevezték; jelszava volt: »*Deutsche Treue, deutscher Wein*«, — *Ganzer und nicht halber Rhein*«

⁴ Gleim költeményei: »*Romanzen*« (1756.) és »*Romanzen und romanzenische Lieder*« (1757.) cz. a. jelentek meg.

nyelven az elsőek.¹ Költőnk tehát abból indul ki, hogy költeményeivel »erős szenvedélyeket« ne ébreszsen, csak »gyöngédekét«. E célból olyan tárgyakat dolgoz fel, melyek alkalmasak arra, hogy a nagyközönséget derült hangulatra s nevetésre ösztönözzék. A népies elemet is felhasználja e célra; úgy vélekedik, hogy a népies kigúnyolása s pellengérre való állítása a siker biztosításának egyik tényezője. Mesterei e tekintetben a spanyol *Gongora*² és a francia *Moncrif*,³ kiknek költeményeiben a burleszk, satirikus, parodikus hang nyer kifejezést. Ezekre s a »vásári dalnokok«-ra, az u. n. bänkelsängerekre⁴ támaszkodva írta Gleim »románczait«, a melyek szellem tekintetében alig különböznek az utczai énekesek dalaitól (bänkelsängerei). A »Romanzen« cz. alatt megjelent gyűjteményében három költeményt találunk. Az első czime a következő: »Traurige und betrübte Folgen der schändlichen Eifersucht, wie auch heilsamer Unterricht, dass Eltern, die ihre Kinder lieben, sie zu keiner Heirat zwingen, sondern ihnen ihren freien Willen lassen sollen, enthalten in der Geschichte Herrn Isaac Veltens, der sich am 11. April 1756. zu Berlin eigenhändig umgebracht, nachdem er seine Ehegattin Marianne und derselben unschuldigen Liebhaber jämmerlich ermordet.«⁵ Már e költemény is, amelyben Marianne igaz szerelme, a szegény Leandernek és a gazdag Veltennek a leányért való nemes vetélkedése s mindhármoknak szerencsétlen sorsa van rajzolva, eléggé tanuskodik arról, hogy Gleim »románczai«-ban milyen tárgyat, minő hangon szeret

¹ Idézet *Heinrich G.* i. m. 13. 1.

² Louis de *Gongora* de Argote szül. 1561-ben Cordovában, megh. 1627-ben. Tehetséges s finom gondolkodású író, ki költeményeiben a néprománczokat parodizálja s a korabeli eseményeket satirizálja. Ő a megalapítója az u. n. »gongorismus«-nak, az »estilo culto« (mívelt irány)-nak, melynek lényege: a szavak mélyebb értelmének a keresése, szövevényes szórend alkalmazása, a stílus méltóságának emelése.

³ François Augusztin Paradis de *Moncrif* szül. 1687-ben Párisban, megh. 1770. Franciaországban a románczot ő tette ismeretessé. Románczai dalolhatók, de ironikus és satirikus jellegűek.

⁴ A *bänkelsänger* elnevezés onnan származik, hogy az énekesek padra (Bank, Bänklein, Bänkel) állva énekelték dalaikat, hogy így az utczai közönség jobban láthassa és hallhassa őket.

⁵ Gleim e művet *Moncrif*: Les constantes amours d'Alix et d'Alexjus után dolgozta, a melyet meglehetősen hűven követett.

megénekelni. Az első gyűjteményben jelent meg: »Cornelius van der Tyt«-je és »Damon und Ismene« is. Amaz egy előkelő polgár kalandos életét tárja föl, előadva annak vitézi tetteit, rabságát, a szerelmes, szép persa leánynyal való megszökését, tengeri hányattatását, csodálatos megmenekülését s Hamburgba való visszatérését; az utóbbiban Damonnak Ismene szerelméért folytatott párviadalát, bukását s hősiességét rajzolja a költő, hogy ezzel a megszomorodott szívű menyasszonyt, Ismenet, némileg megvigasztalja. Gleimnak Gongora-Moncrif után írt darabjai a következők: »Der schöne Bräutigam«, melyben Doris és Daphnis hűséges szerelmét dicsőíti; »Der gute Tag«-ban egy szerelmes ifju párt mutat be; a férj vitézi életben, harczban keres dicsőséget, az otthon maradt nő ezalatt hervadásnak indul; a mire a férj haza jön, neje már koporsóba került; de a férj hazatérése csodát idéz elő, a nő újra éled s koporsójából mosolyogva kel ki; »Die Zeit« cz. költeményében a mulandóságot, az ifjuság és tavasz eltűnését rajzolja. — E költemények cziméből s tartalmuknak jelzéséből láthatjuk, hogy Gleim leginkább a szerelemről énekel; a szerelmet komoly és tréfás hatásaiban rajzolja; előadásában gúnyos hangot használ, úgy hogy még a komoly tárgyakat is nevetséges módon, alacsony komikai elem felhasználásával igyekezik előadni s a nagyközönség okulására az erkölcsi tanulságot is versbe szedi. Csodás, rémes napi eseményeket dolgoz fel, a legtöbbször burleszk-szatirikus hangon. »Románcz«-költészete, mely a bänkelsängerek utczai énekére emlékeztet, kortársaira nagy hatással volt; még Wieland és Herder is dicsérettel adóznak, kiemelve annak természetességét és naivságát.

Gleim hatása alatt egymásután lépnek fel az u. n. románcz-költők, kik a rémséges és kalandos napi események mellett történeti, mondai és ókori mythologiai tárgyakat is dolgoznak föl nevetséges módon. Hogy tudakosságukat kimutassák, előadásukat idegen szavakkal s latin-görög idézetekkel fűszerezik. E költők közé soroljuk: *Löwen-t*, *Schiebeler-t* és *Geissler-t*.

*Löwen Frigyes*¹ 1762-ben bocsátott közre »Romanzen mit Melodien« cz. alatt hat verses elbeszélést, a melyeknek durva tréfája sikamlós természete, trivialis hangja a költészet elfajzását jelentik; hiába keresünk bennök igazi »költészetet, naívságot és humort«. Egyik románczának a czime ez: »Der in dem blutigen, doch muthigen Treffen bei Rossbach, den 5. November, 1757. verwundete und von seiner grädigen Frau Mama beweinte Junker Hans aus Schwaben.« Hans megúnja az egyszerű, békés életet; szeretne vitézi hirnévre szert tenni; harczba megy, a honnan' rútul összevagdalva tér vissza a szülői házba; anyja azon búslakodik, hogy fia ily eléktelenített állapotban nem nyerheti el Rosamunda kezét, a mire azt a tanácsot adja az anyáknak, hogy gyermekeik boldogságából tréfát ne űzzenek s dicsőség szerzés végett ne küldjék fiaikat háboruba.²

*

*Schiebeler Daniel*³ összesen 23 románczot irt, melyekből az első gyűjtemény (5 románcz) 1767-ben jelent meg »Romanzen mit Liedern« czim alatt. Tárgyait leginkább Ovidius elbeszéléseiből meríti; szívesen dolgozza fel az ismeretes spanyol (Roderich und Chimene), portugál (Ines u. Pedro), német (Eginhard u. Emma) és görög (Hero u. Leander) szerelmes párok történetét; énekel Prometheusról, Jupiterről, Proserpináról és másokról is. Az előadásban gúnyos, prózaias hangot használ; az erkölcsi tanulság mellett sikamlós, lasciv színezettel is találkozunk. Verselése s hangja Löwené mögött áll. Nevezetesebb költeménye: »Die Reise nach dem Parnassus.« Ebben a dicsőség után áhitozó költőt mutatja be, ki akkor jelenik meg a Parnassuson, a mikor Phoebus, a múzsák istene, költőket koszoruz. Költőnk Melpomene és Thalia barátságát szeretné megnyerni; de ezek, szépségökre való hivatkozással, szóba sem állnak vele, hanem szobaleányuk-

¹ Joh. Friedrich *Löwen* (1729—1771.), mint költő alig érdemel figyelmet; a német színészet fejlesztésén buzgólkodott; a Lessing vezetése alatt levő hamburgi színháznak megalapításában (1767.) és fejlesztésében tevékeny része volt.

² *Löwen* 1769-ben még 15 románczot adott ki.

³ Dan. *Schiebeler* (1741—1771.) Hamburgban született s ott fejezte be életét, mint a székeskáptalan jogtanácsosa. Költői tehetsége kevés; nyelvismerete gazdag; a zene és színészet iránt melegen érdeklődött.

hoz, Romanze-hoz küldik azzal az utasítással, hogy igyekezzék annak kegyét megnyerni. Romanzet meg is hódítja; együtt énekelnek, tánczolnak, nevetgélnek a kunyhóban; végre arra határozza el magát a költő, hogy — a víg múzsa szolgálatába lépve — Ovidius költeményeit megjavítja, műveivel az élet fájdalmait fogja enyhíteni. Ovidiust utánozza »Phaeton« cz. költeményében, a melynek éle azon dalköltők ellen irányul, kik nagyravágysuktól vezettetve, epopeia írásra adják magukat. Io fia Phaetont büszkeségében megsértette; hogy ellenfelét elnémithassa, Phaeton arra kéri Apollot, engedje meg neki, hogy aranyos fogatát szilaj ménjeivel ő hajtja; az apa hiában igyekezik fiát merész tervéről lebeszélni, hiába figyelmezteti a veszélyre (skorpio, rák, bika, agyszűz, oroszán), a fiu ügyet sem vet rá, hanem kezébe veszi a gyeplőt, s már javában száguldanak a tüzes paripák, midőn a veszély láttára a gyeplőt hirtelen elengedi s a ménék örületes gyorsasággal rohannak tova, visszatartani őket többé nem lehet; Phaeton a Poba esik s a föld is elborul. Ime — költőnk szerint — az epopeia-val foglalkozó lyrikus is elbukik, miként a nagyravágó Phaeton. Egy másik költeményében, »Wettstreit der Töchter des Königs Pierus mit den Musen« címűben, azt példázza a költő, hogy a dölyfösséget miként alázza meg az Isten. A macedoniai király leányai is büszkék voltak művészetökre; énekökkel s lantjokkal még a muzsákat is versenyre hívták; a babérkoszoru azonban a nymphák ítélete szerint a múzsáké lett; erre Isten a leányokat dölyfösségökért megalázta s büntetésből madarakká változtatta. »Die Entstehung des Kartenspiels« című költeményében a kártyajátékot a henyélés és önzés művének mondja a költő; a »Harlekin und Colombine«-ben, mely legterjedelmesebb költeménye, a szerelem próbáját rajzolja.

*

*Geissler*¹ 13 románczot írt, a melyek szellem tekintetében az előbbiektől mögött állanak. Tárgyait leginkább a görög és római mythológiából merítette, a mint a következő című költemények is mutatják: Phaeton; Der Raub der Sabinerinnen; Duell Amors;

¹ *Geissler* születése helye és ideje, valamint halála éve ismeretlen.

Telemach's Höllenfahrt stb. Különben tehetséges költő, jól versel; de szereti a sikamlóst, a frivolt.

Gleimnak a hatása látszik Zachariä és Michaelis egy pár költeményén.

Zachariä Vilmosnak ² két burleszk irányu költeményét soroljuk ide: »Von der schönen Melusine«-t, melyben Raimond és Melusine szerelmét rajzolja hét énekben és »Von einer untreuen Braut«, melyben Hannchennek a bűnhődésével ismertet meg, ki elég könnyelmű volt, hogy ifju szerelmesét egy csúnya uzsorásért hűtelenül odahagyja.

Michaelis Benő ³ is, ki Vergilius Aeneisének bevezető részét travesztálta, ⁴ irt néhány idetartozó költeményt, melyeket operáiba szőtt be.

*

A német irodalom epikai dalköltészetének ez első korszaka azt mutatja, hogy az az irány, melyet az u. n. románcz-költők követtek, nem felelt meg a költészet tulajdonképeni feladatának. Az az izléstelenség, durva komikum, travesztáló, parodizáló irány és sikamlós hang, a mely az egyes költeményekben megnyilatkozik, költői nem lehet s nemesebb élvezetet nem nyújthat. A kortársak azonban, kik már megszokták volt az utczai énekesek burleszk hangját, lelkesedtek e költészetért s megelégedtek azzal, ha a költők csodás, kalandos dolgokat tréfás, közönséges hangon úgy adnak elő, hogy azok a nagyközönségnek nemcsak mulatozására s megnevettetésére, hanem egyuttal okulására is szolgálnak. A ballada lényegével a költők sem voltak tisztában s így szívesen hódoltak a kor izlésének, a midőn az utczai énekesek (bänkelsängerok) nyomdokait követik. ¹

* * *

¹ J. Friedr. Wilhelm *Zachariä* szül. 1726-ban Thüringiában, Frankenhauzenben; Lipszéban és Göttingában jogot hallgatott; legszívesebben azonban a költészettel és irodalommal foglalkozott; a braunschweigi Collegium Carolinum-ban a költészet tanára volt; meghalt 1777-ben.

² Joh Benjamin *Michaelis* szül. 1746-ban Zittauban; Lipszéban tanult; Hamburgban lapszerkesztő s színházigazgató volt; Gleimnak jó barátja s lakótársa; meghalt 1772-ben.

³ *Michaelis* az Aeneis travesztálásával (»Leben und Thaten des theueren Helden Aeneas«) Blumauer útját egyengette.

⁴ A ballada-költészet első korszakára nézve lásd; dr. Papl *Blume*: »Die

A német irodalom megújulásának korában az epikai dalköltészet sem maradhatott meg abban az irányban, melyet Gleim és követői meghonosítottak. Az a durva hang, a gúnyos és trivialis elemnek az alkalmazása s nem egyszer aljas tréfálódzás, — a mit a »románcz-költők« a népiesség látszata alatt képviseltek — sem az igazi költészet magasztos hivatásával és céljával, sem a mult század hetvenes éveinek újjászületett szellemi életével összhangzásban nem állhatott. A Rousseau¹-féle eszméket, a természetességet és a természethez való visszatérést már nemcsak a politikában, társadalomban s nevelésben hangoztatták, hanem az irodalomban is. Ez iránynak irodalmi téren leghivatottabb szószólója, képviselője Herder² volt, ki értekezéseiben a népköltészet fontosságának fejtegetése mellett rámutatott arra, hogy »a népiesség minden igazi költészetnek természetes alapját« kell, hogy képezze és sürgette a népies elemnek a műköltészetbe való fölvételét. Alapos képzettségével, mélyreható tekintetével s finom érzékével felkutatja a népköltészet termékeit, feltárja annak szépségeit s mélységeit és úgy mutatja azt, mint minden költői művészetnek a forrását, a mely hivatva van arra, hogy a költészetnek magasabb szárnyalást biztosítson. A népköltészet fontosságáról alkotott

Entwicklung der Balladendichtung in der deutschen Poesie« (Lauenburg a. d. Elbe 1879.) cz. értekezését.

¹ Jean Jaques Rousseau (1712—1778.) megtámadott minden létezőt s az emberiségnek a természethez való visszatérését sürgette; minden ferdességért, hibáért a civilizációt tette felelőssé. Jelszava: Retournons à la nature! Művei: *Emil*-ben a természetellenes nevelést; *Az új Heloise*-ben pedig a társadalom kinövését támadja; a »Társadalmi szerződés«-ben (Contrat social) az állam szabadságellenes alapját vizsgálja. Rousseau szigorú bírálat alá veszi kórának műveltségét, felfogását s védelmezi a szív jogait az észszel szemben.

² Joh. Gottfried Herder szül. Mohrungenben (Poroszországban) 1744. aug. 24-én; Königsbergben orvosi, theologiai, philosophiai tudományokat hallgatott; barátságot kötött Kánttal, a kritika philosophia megalapítójával s Hamannal, »észak maguszá«-val; tanítói, nevelői s lelkészi hivatalt viselt; 1770-ben Strassburgban megismerkedik Goethével; 1771-ben Bückeburgban udvari lelkész, 1776-ban Weimarban (Goethe ajánlatára) fősuperintendens; 1788-ban meglátogatja Olaszországot; 1801-ben nemesi rangot kap; meghalt Weimarban 1803-ban decz. 18-án. Siremlékére e reá nézve jellemző szavakat vették: »Licht, Liebe und Leben.« Nevezetesebb művei: *Cid* (1805), *Stimmen der Völker* (1778), *Kritische Wälder*, *Vom Geist der hebräischen Poesie*, *Ideen zur Philosophie der Menschheit*,

meggyőződése még erősebb lett s annak termékeit még nagyobb szorgalommal gyűjtötte, midőn *Percy Tamás*¹ angol püspöknek: *Maradványok* cz. alatt megjelent ó-angol és ó-skót epikai dalok gyűjteményével megismerkedett. A népköltészet iránti lelkesültségéről tanuskodnak az 1773-ban megjelent s Goethevel szerkesztett »Von deutscher Art und Kunst«-ban közzétett német és idegen epikai dalok s két kiváló értekezése: »Über Ossian und die Lieder alter Völker« és »Shakespeare.« Értekezéseiben azt fejtegeti — miután már előbb a »Kritische Wälder«-ben Homérrel is foglalkozott, kit a népies költészet főképviselőjének mond — hogy Ossian² és Shakespeare³ a népköltészet hatása alatt állva fejtették ki nagyszerű költői működésüket, a népköltészet jellemző sajátságait: a természetességet, frissiséget, elelenséget vitték be a műköltészetbe. Párhuzamot vonva a nép- és műköltészet között; azt igyekszik kimutatni, hogy a német műköltészet is csak úgy lendülhet fel és emelkedhetik magasra, ha Homer, Ossian és Shakespeare irányát követi, ha elveti azokat a mesterkelt aesthetikai szabályokat, melyek a költői szellem szabad megnyilatkozását akadályozzák, ha nem utánozza a német szellemnek meg nem felelő költészetet, hanem visszatér a népköltészet forrásához.⁴

¹ *Percy Tamás* (1728—1811), angol püspök, ki a költészet terén is működött, ki különösen az ó-angol és ó-skót népköltészeti termékek (népdalok és népballadák) egybegyűjtésével és közrebocsátásával szerzett hírnevet. A közlött költemények legnagyobb részét átdolgozta s korához idomította. A gyűjtemény címe: »Reliques of ancient english poetry« (ó-angol költői maradványok), 3 köt. Edinburg 1765.

² *Ossian*, gael bard a III. századból, a hagyomány szerint Fingal király fia; bánatos, borongós énekeit, a melyeknek eredetéhez kétség fér, Macpherson J., skót tudós, adta ki 1765-ben angol fordításban. E phantastikus énekek a mult századbeli költőkre és olvasókra nagy hatást gyakoroltak, a mit Goethe »Die Leiden des jungen Werthers«-ben eléggé kifejez. Lásd *Heinrich Gusztáv: Ossian*. Budapesti Szemle XL. köt.

³ *Shakespeare* Vilmos szül. 1564. Stratfordban, megh. u. o. 1616-ban. A világ legkiválóbb drámaírója. Nevezetesebb művei: *Romeo és Julia*, *Hamlet*, *Macbeth*, *Lear király*, *Othello* (tragédiák); *Coriolán*, *Julius Caesar*, *János király*, *III. Richard*, *IV. Henrik* (történeti drámák); *A velencei kalmár*, *Szentivánéji álom*, *Windsori vig nők* (vigjátékok). — Összes műveit a Kisfaludy-Társaság adta ki, elsőrangú írók, *Arany J.*, *Vörösmarty*, *Petőfi* s mások fordításában. Lásd *Greguss Ágost: Shakespeare pályája*. Budapest, Ráth M. 1880.

⁴ E Herder-féle iránynak hódoltak a »*Göttingai ligetkör*« (Göttinger Hainbund) tagjai, valamint a *lángelmék*, a *Stürmerek és Drängerek*.

A népköltészet szépségeinek a felmutatása s bebizonyítása czéljából a népdaloknak egész gyűjteményét bocsátja közre az 1778. és 1779-ben megjelent »Volkslieder«-ben, melynek későbbi, nem Herdertől származó czíme: »Stimmen der Völker in Liedern.« Ebben nemcsak német népdalokat közöl, hanem a föld minden részéről, mívelt és míveletlen népek régi és új költői termékeinek egész sokaságával ismertet meg s utánozza azoknak hangját és jellegét sikerült fordításaiban és átdolgozásaiban. Ezek között van két híres népballada: »Edward « és »Erlkönigs Tochter«, amaz skót, ez dán eredetű.

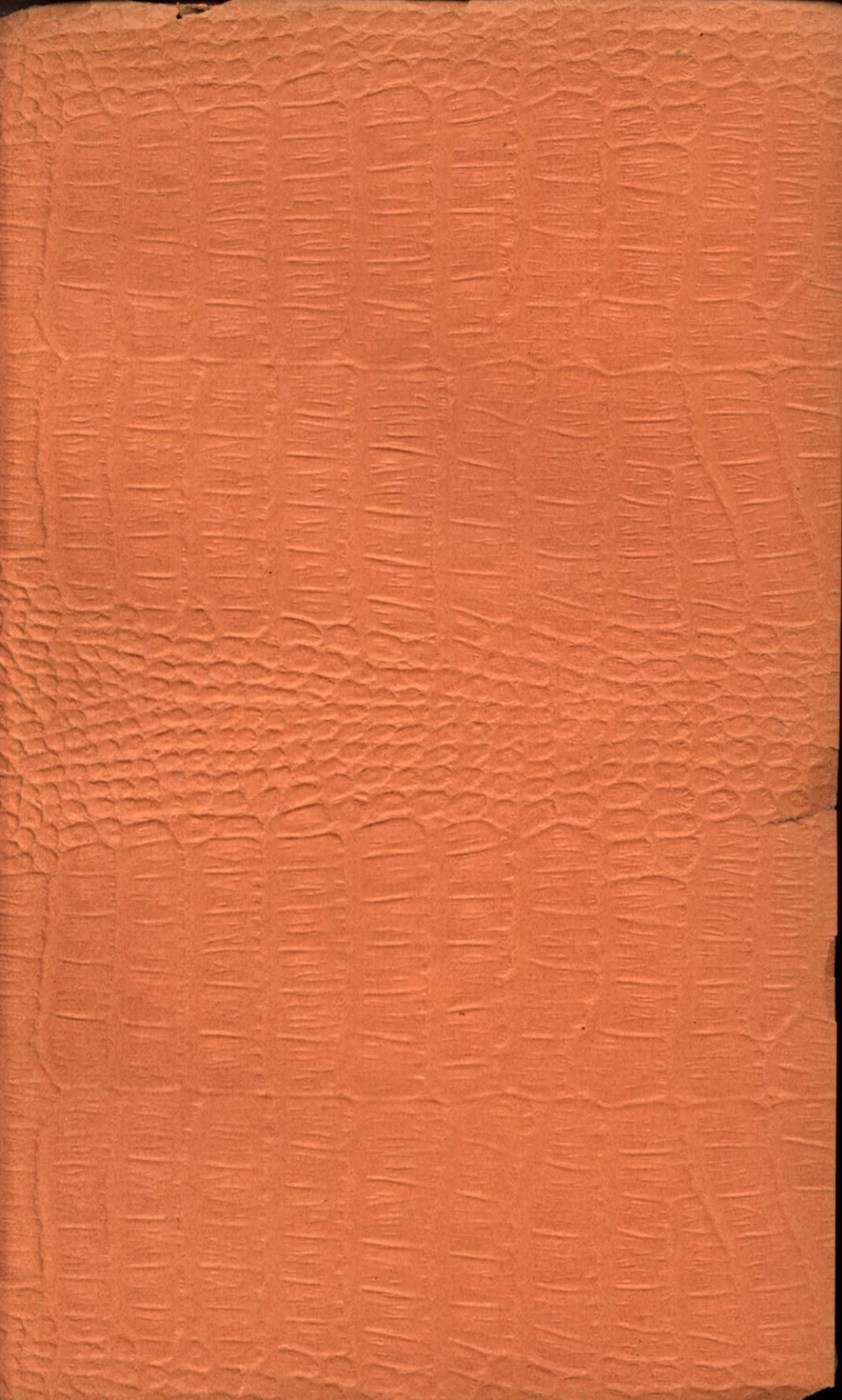
Edward azt az eszmét fejezi ki, hogy az elkövetett bűn megtorlás nélkül nem maradhat. Edward anyja rábeszélésére apját megöli; a bűntett lelkiismeretét furdalja; nyugalmat többé nem talál, menekülnie kell; odahagyja házáat, udvarát; búcsut vesz feleségétől, gyermekeitől s megátkozza azt, ki őt ily bűnös cselekedetre birta rá. A lelkiismeret kinzó fájdalmától szabadulni többé nem lehet; a bűn mindkettőnek boldogságát romba döntötte.

*Erlkönigs Tochter*¹ tárgya a mennyegzőjére készülő Oluf lovag pusztulása. Oluf éjnek idején egy sűrű erdőn megy keresztül; az erdőben Erlkönig leányával találkozik, ki őt aransarkantyúval, selyemíggel, majd pedig arannyal kecsegteti, csak-hogy vele tánczolhasson; Oluf a csábításra nem hal'gat, siet kedveséhez, hisz hol'nap mennyegzőjét tartja; a királyleány fenyegeini kezdi Olufot s miután így sem ért czélt, szíven üti őt s ezt mondja: »Menj hát drága mennyasszonyodhoz.« Másnap Olufot az erdőben halva találták; halála mélyen elsomoritotta kedvesét és anyját.

Mindkét költemény eléggé jellemzi az északi epikai dal sajátosságait. Mindkettő komoly, tragikai tárgyat ad elő hangulatos, drámai rövidséggel; a cselekvény főmozzanatait a sikerült párbeszédekből könnyen kivehetjük; a mi az előadásból hiányzik, azt képzelőtehetségünkkel kiegészíthetjük. Mindkettő igazi példa az északi germánok epikai dalköltészetére.

¹ *Erlkönig* szót Herder alkotta, a dán ellenkonge mintájára (elle, alp, elf: szellem; kone: nő; konge: nőcske). Ellerkönig, Erlenkönig és Erlkönig: szellemkirály (Vili-király). Az elfek: erdei szellemek voltak; a fchér elfek: jó, a feketék: rossz szellemek.

Herder aesthetikai értekezéseivel, a német népköltészet termékeinek gyűjtésével és közrebocsátásával, idegen népies költemények fordításával és átdolgozásával nemcsak a német irodalom megújítására volt döntő befolyással, hanem sikerült nép-balladák bemutatásával a ballada-költészetet is kiemelte abból a félszeg, izléstelen irányból, mely Gleimot és követőit jellemezte. Igazi ballada-költészetről csak az ő fellépése után lehet szó. Az ő eszméinek a hatása alatt állnak: *Bürger*, *Goethe* és *Schiller*.

Székely-údvárhelyt
Nyomatott Becsek D. Fia könyvnyomdájában
1899.

